

לזכרו של ישראל דוסטרובסקי 1918-2010

ישראל דוסטרובסקי שהלך לעולמו, בגיל 91, בחג הסוכות, גילם באישיות מרתקת אחת את כל נקודות השיא של תקומת מדינת ישראל ופיתוחה. הוא שילב בעבודתו המדעית אין ספור תחומי מדע ופעל בהרמוניה נפלאה בין סקרנות מדעית לשמה וניצול המדע לתועלת האדם.

הוא נולד ברוסיה כמה שבועות לאחר תום מלחמת העולם הראשונה ועלה ארצה כתינוק, עם אביו, רופא עור בעל שם עולמי. בילדותו ובחרותו בירושלים שילב אהבה למדע מגיל צעיר, סקרנות לסודות הטבע, גישה מעשית ושימושית לטכנולוגיה, חינוך סוציאליסטי להגשמה בקיבוץ ופעילות מגיל צעיר ב"הגנה". בשלב מסוים הכריע לטובת לימודים אקדמיים והתמסר לאהבתו לכימיה לנושא לימודיו, בלונדון. במובן מסוים, כבר אז, אישיותו המיוחדת שילבה את כל הפנים השונות שהיו חיוניות ליצירת המדינה שבדרך: חלוציות, בטחון, השכלה, מדע וקשר בינלאומי.

לאחר מלחמת העולם השנייה, כשהוחלט על הקמת מכון ויצמן ובו חמש מחלקות מדעיות, דוסטרובסקי הצעיר היה בין המדענים שהוזמנו להצטרף למכון. ראשי חמש המחלקות היו אמורים להיות מדענים יהודים דגולים ובכירים מארצות שונות שקבלו על עצמם את המשימה. בעוד המעבדות המצויינות היטב והבניין היפה ממתניים ליושביהם, פרצה מלחמת השחרור ורק שניים מתחשת המנהיגים המדעיים המיועדים העזו להגיע למדינה הנצורה והנלחמת על חייה. ראשות שלוש המחלקות האחרות הופקדו, בתעוזה ואולי בחוסר ברירה, בידי שלושה מדענים ישראלים צעירים, בסביבת גיל 30: האחים אהרון ואפרים קציר-קצ'לסקי וישראל דוסטרובסקי. עם פטירתו של ישראל נפרדנו מאחרון המייסדים של מכון ויצמן.

בעוד המכון מתלבט בין דגש על מחקר בסיסי ובין הליכה לנושאי מחקר שימושיים, הראה דוסטרובסקי את הדרך הנכונה, עדיין מבלי להפוך זאת לאידיאולוגיה המלווה את המכון עד היום. הוא הפליא לעשות במחקר בסיסי בתחום האיזוטופים הרדיו-אקטיביים שהתחילו אז לשמש בתחומי מדע, רפואה וטכנולוגיה רבים, ובאותה עת יום שורה ארוכה של מחקרים שימושיים הנובעים מהתגליות הבסיסיות ותרם רבות כבר אז לחיל המדע של צה"ל ולבטחון ישראל.

דוסטרובסקי נע בזריזות ובכשרון מתחום לתחום, וגידל דורות של תלמידים שעסקו, בין השאר, בגיאולוגיה, הידרולוגיה, כימיה פיסיקלית, חקר המוח, ארכיאולוגיה, מדעי הסביבה, אנרגיה השמש, תהודה מגנטית גרעינית, פיסיקה של חלקיקים ואסטרופיסיקה, ועוד ועוד. הוא גם הקים בתוך המכון את המתקן החצי-תעשייתי להפרדת איזוטופים של חמצן ולייצור סוג מיוחד של מים מועשרי חמצן כבד המשמשים לבדיקות רפואיות. מתקן זה היה חלוץ השימושים התעשייתיים וניצול הפטנטים של מכון ויצמן, נושא בו המכון תופס כיום את אחד המקומות הבולטים בעולם, ומהווה נושא לחיקוי ולקנאה של טובי מכוני המדע.

דוסטרובסקי שרת במחצית השנייה של שנות השישים כמנכ"ל הועדה לאנרגיה אטומית וזכה בתפקיד זה להישגים אדירים, שהם חלק חשוב של ההיסטוריה של מדינת ישראל. עם שובו למכון ויצמן, מונה תחילה כסגן הנשיא ושנתיים מאוחר יותר נבחר לנשיא החמישי של מכון ויצמן. הוא כיהן בתקופה הקשה של מלחמת יום הכיפורים והקפאת הבנייה, הפיתוח והתקציבים שבאו בעקבותיה. אף על פי כן, תקופתו הצטיינה בפיתוח

מואץ, בהצבת היסודות לנושאים רבים ולדפוסי עבודה מיוחדים במכון. לאחר סיום כהונתו כנשיא המכון מונה דוסטובסקי כמדען הראשי של משרד הבטחון וגם בתפקיד זה השאיר את חותמו על מערכות המחקר והפיתוח הבטחוני שקבלו דחיפה עזה לאחר מלחמת יום הכיפורים.

כמי שלעולם אינו נח על זרי הדפנה, חזר דוסטובסקי למכון ויצמן והעלה על סדר היום של המכון, ובמידה רבה גם של המדינה, את הנושא של אנרגית השמש והצורך בניצולה למטרות מגוונות ולא רק לחימום מים. ביוזמתו הוקם מגדל השמש במכון ויצמן ונוצר במכון גרעין ההולך ומתרחב, גם בימים אלה, של מדענים העוסקים בחקר האנרגיה. מאוחר יותר הוקמה המחלקה למדעי הסביבה, ובראשה כמה מתלמידיו.

וכאילו לסגור מעגל ולחזור למחקר הבסיסי ביותר שאפשר להעלות על הדעת, הוא תרם תרומה מכרעת לפיתוח שיטה מרתקת לגילוי חלקיקים חלקיקים המקמים המגיעים מהשמש, חודרים דרך כל חומר וניתנים לזיהוי רק במעבדות ענק תת-קרקעיות. הוא ועמיתיו היו שותפים בכירים בניסוי מוצלח שנערך במעבדה רב לאומית מתחת להרי האפנינים באיטליה. ניסוי זה הצליח, בעזרת השיטה שהציע דוסטובסקי, לזהות ולמנות חלקיקי נויטרינו הנוצרים בשמש והבהיר סוגיות חשובות בדבר תכונותיהם של חלקיקים אלה.

דוסטובסקי זכה להוקרה, לפרסים ולתארי כבוד לא מעטים, אך אלה הביעו בפומבי רק חלק קטן מההערכה והתהילה להם היה ראוי. כמי שהקים וניהל מחלקה מדעית כבר בגיל 30, דוסטובסקי נשאר צעיר נצחי, מלא ברעיונות מהפכניים ומקוריים, מאזין בפתיחות לכל הצעה ומאמין שמשימות גדולות צריכות להתבצע בידי צעירים מוכשרים ומקוריים ולא על ידי מי שצבר נסיון רב ע"י כך שנכשל כבר במשימות רבות.

זכיתי להכיר אותו היטב ולהעריך אותו, על גבול ההערצה, כ-40 שנה. כמי שהכיר רבים מגדולי המדענים בעולם, לא מעט מנהיגים בינלאומיים של עמים, מדינות וארגונים, את רוב מנהיגי ישראל ואת כל ראשי מכון ויצמן מאז הקמתו (פרט לויצמן עצמו), אני מעז לקבוע שישראל דוסטובסקי היה אחד מחצי תריסר האישים המרשימים ביותר שזכיתי לפגוש ולהכיר בימי חיי. האיש היה צירוף מיוחד במינו של חוכמה, מקוריות, צניעות, חריצות, נחישות, חוצפה חיובית, יזמות, דבקות במשימה, כשרון, אמונה באדם ובטוב שבו ואהבת מדינת ישראל. אני חושש שכבר לא "מייצרים" אישים כאלה. יהי זכרו ברוך.